

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ
імені А. В. НЕЖДАНОВОЇ**

МОЦАРЕНКО Катерина Вадимівна

УДК 78.083.6+786+78.03

**ЖАНР ФОРТЕПІАНОЇ БАГАТЕЛІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
КОМПОЗИТОРСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ:
ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 17.00.03 – музичне мистецтво

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

ОДЕСА – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії музики та музичної етнографії Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової Міністерства культури та інформаційної політики України

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
ОВСЯННІКОВА-ТРЕЛЬ Олександра Андріївна,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової,
кафедра історії музики та музичної етнографії

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
ШАПОВАЛОВА Людмила Володимирівна,
Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського,
завідувач кафедри інтерпретології
та аналізу музики

кандидат мистецтвознавства
ФУРДУЙ Юлія Володимирівна,
Дніпровська академія музики імені М. І. Глінки,
викладач кафедри історії та теорії музики

Захист відбудеться «13» травня 2021 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.857.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) мистецтвознавства в Одеській національній музичній академії імені А. В. Нежданової, за адресою: 65023, м. Одеса, вул. Новосельського, 63, Мала зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової, за адресою: 65023, м. Одеса, вул. Новосельського, 63.

Автореферат розіслано «12» квітня 2021 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор мистецтвознавства, професор



Л. І. Повзун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що фортепіанна багатель посідає значне місце в жанровому розмаїтті сучасної української академічної музики. Багатель як форма музичного висловлювання композитора якнайкраще відповідає реаліям сьогодення, адже швидкоплинність сучасного життя, надзвичайно концентрований та розмаїтий потік інформації, що лавиною спадає на свідомість людини, змушує митця обирати концентрований, підчас дуже стислий формат викладу і при цьому максимально зберегти глибину ідеї музичного твору. Саме тому багатель все частіше привертає до себе увагу українських композиторів на межі ХХ–ХХІ століть, які обирають її у якості актуального для сучасності жанру фортепіанної музики, що відповідає світоглядним та художньо-естетичним настановам музичної творчості сьогодення. І цей факт дозволяє говорити про найважливішу роль сучасної української композиторської школи у загальній історичній еволюції багателі – адже завдяки творчій енергії видатних її представників самотутній жанр європейської музичної традиції переживає справжній ренесанс.

Майже за три століття свого існування багатель зазнала і продовжує зазнавати значних трансформацій з боку своїх жанрово-комунікативних функцій, композиційної структури та її змістовно-сислового наповнення. Жанр, що виник як «дрібничка», як той, що протиставлявся «великому» змісту музичної форми та існував у композиторській творчості у якості «малих», необтяжливих з точки зору художньої змістовності, музичної технології та виконавських складнощів, а іноді і розважальних творів, – сьогодні набуває нового змісту, стає вмістилищем цілого Всесвіту. Прикладом такого нового осмислення багателі став феномен «багательного стилю» В. Сильвестрова, який сам український композитор розуміє досить широко: поняттям «багательність» він визначає життєвий принцип, а також спосіб організації музичного Універсуму. Водночас, велика кількість авторів трактують жанр багателі, залишаючись у традиційній жанрово-стильовій парадигмі фортепіанної мініатюри (або циклу мініатюр). В окремих випадках можна говорити про досить радикальне переосмислення звичного образу музичної «дрібнички» у руслі концептуальних засад сучасного музичного мистецтва (творчий проект О. Шмурака).

Активний творчий інтерес сучасних українських композиторів до фортепіанної багателі, розмаїття її індивідуально-композиторських інтерпретацій, що утворює досить об'ємний корпус музичного матеріалу, викликає потребу музикознавчого осмислення даної жанрово-стильової сфери українського музичного мистецтва. Практичний музичний досвід в даному випадку у значній мірі випереджає теоретичний, але ж ця ситуація сприяє накопиченню фактологічного матеріалу, який є необхідним для наукового дослідження. Тому вивчення художньо-естетичних та жанрово-

стильових принципів багательної творчості українських композиторів-сучасників є актуальним для вітчизняного музикознавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі історії музики та музичної етнографії Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової і відповідає темі № 10 «Теорія жанру в музикознавстві та її методичні інтенції у сучасному науковому знанні» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової на 2016–2021 рік.

Мета дослідження – виявити особливості розвитку жанру багателі у фортепіанній творчості українських композиторів кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ століть в аспекті індивідуально-стильової специфіки.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких дослідницьких завдань:

- систематизувати та класифікувати основні напрямки дослідження історико-теоретичної проблематики, пов'язаної з розвитком жанру багателі у європейській композиторській творчості, що представлені у музикознавчому дискурсі сучасності, з'ясувати стан її наукової розробки;
- окреслити шляхи розвитку жанру багателі у творчості українських композиторів в історичній перспективі, що утворюють жанрово-стильову динаміку становлення фортепіанної багателі від «дрібнички» до ідеї втілення філософського світогляду митця;
- розглянути зразки фортепіанної багателі в українській музиці на межі ХХ–ХХІ століть в контексті розмаїття індивідуально-композиторських версій багательного жанру, що утворює його національно-стильовий профіль;
- визначити основні художньо-стильові принципи композиторських версій багательності, що утворюють жанрово-типологічні показники фортепіанної багателі як окремої жанрової сфери фортепіанної творчості сучасних українських композиторів;
- виокремити фортепіанні багателі В. Сильвестрова в якості унікального зразка переосмислення структурно-композиційних та музично-семантичних нормативів багателі як жанрового типу інструментальної мініатюри;
- позначити основні принципи синтетичної єдності філософсько-естетичного, метафоричного та музично-структурного вимірів багателей В. Сильвестрова в контексті музичного універсуму композитора;
- розкрити метажанрові властивості багателі у творчості В. Сильвестрова як такі, що виступають чинником метафоричної концепції індивідуального композиторського стилю українського композитора;

- виявити жанрово-стильову поетику багатель В. Сильвестрова з метою визначення характерних рис багательного стилю композитора;
- обґрунтувати концепцію «циклу-симпосіону» як моделі музикознавчого осмислення феномену «Циклу циклів» багатель В. Сильвестрова;
- визначити місце, роль та перспективи фортепіанного багательного репертуару у сучасній виконавській практиці.

Матеріал дослідження – фортепіанні багателі українських композиторів на межі ХХ–ХХІ століть (В. Сильвестрова, В. Кирейка, Б. Стронька, Л. Шукайло, І. Степанової-Боровської, П. Захарова, О. Шмурака, а також цикли Г. Канчелі «Листи до друзів» та «Проста музика для фортепіано»).

Об'єкт дослідження – фортепіанна творчість сучасних українських композиторів.

Предметом дослідження даної роботи стали індивідуально-стильові параметри фортепіанної багателі в сучасній українській композиторській творчості.

У роботі використовуються загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких задіяні філософсько-естетичний, історико-культурологічний, структурно-функціональний, компаративний, жанрово-стильовий, біографічний в їх комплексному застосуванні. Важливими для реалізації завдань дослідження виступають семіологічний, семантичний, музично-текстологічний, аналітичний музикознавчий і музично-виконавський підходи.

Методологічна і теоретична основи роботи визначається працями в галузях:

жанру і стилю (М. Арановський, Є. Назайкинський, С. Михайлов, О. Соколов, А. Сохор, О. Самойленко, О. Кужелева, Н. Ручкіна, Т. Чередниченко, Н. Хруцова, С. Шип); *музичної форми* (В. Холопова, К. Руч'євська, С. Шип), зокрема *малих форм* (Л. Мазель, В. Панкратова, А. Калашникова) та *музичної мініатюри* (Н. Говар, К. Зенкін, А. Мельник, Л. Свірідовська, Є. Назайкинський, Н. Рябуха); *семантики в музиці, семіологічного аспекту музикознавчого дискурсу* (В. Медушевський, М. Аркадьєв, О. Самойленко); *досліджень, присвячених проблемам циклічності* (К. Руч'євська, М. Рудик, О. Лосєва, А. Кравченко, С. Гончаренко, М. Ілечко); *інтерпретології та музичної інтерпретації* (М. Аркадьєв, О. Катрич, Є. Ліберман, Ю. Ніколаєвська, І. Сухленко, Л. Шаповалова); *історії та теорії української музичної культури* (О. Козаренко, І. Коханик, Л. Кияновська, Н. Ревенко); *теоретичних аспектів розвитку багательного жанру у європейській композиторській творчості* (Н. Рубан, Г. Карелова, М. Чернявська, Ю. Фурдуй); *музикознавчих досліджень авторського стилю В. Сильвестрова*

(М. Булошніков, Д. Жалейко, А. Ільїна, О. Кужелева, О. Самойленко, Ю. Фурдуй, Т. Чередниченко та ін.).

Міждисциплінарний підхід зумовив звернення до джерел загальногуманітарного профілю: *філософсько-євхаристійної антропології* (О. Філоненко); *філософської біографістики та герменевтики культури* (І. Голубович, В. Менжулін, А. Валевський); *філософії культури та світоглядних засад граничних категорій культури* (О. Кирилюк); *літературознавства* (М. Бахтін, О. Дьяконова), зокрема досліджень з теорії жанру (Ю. Подлубнова, Н. Лейдерман, О. Бурліна, Р. Співак); *філософії постмодернізму* (Ф. Ліотар); *філософського вчення про метанаратив* (Ч. Тейлор); *нараторології* (Й. Брокмейер, Р. Харре); *філософії музики* (В. Суханцева, Ю. Шабанова); *класичного підходу до осмислення феномену Дружби, койнонічного співбуття* (Аристотель) та симпосіону (Платон).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

Вперше:

- розглянуто шляхи розвитку фортепіанної багателі у творчості українських композиторів від першої третини ХІХ століття до сьогодення;
- здійснено спробу жанрової типологізації фортепіанної багателі у творчості сучасних українських композиторів;
- запропоновано концепцію багателі як метажанру у творчості В. Сильвестрова;
- запропоновано жанрову концепцію «циклу-симпосіону» у якості моделі музикознавчого осмислення феномену «Циклу циклів» фортепіанних багатеley В. Сильвестрова;
- апробовано метод виконавської розмітки М. Аркадьєва (по його авторській системі «Універсальних принципів піанізму») стосовно до музично-виконавської інтерпретації «Циклу циклів» В. Сильвестрова.

Одержали подальший розвиток:

- жанрово-стильові характеристики фортепіанної творчості українських композиторів на межі ХХ–ХХІ століть;
- індивідуально-стильові позиції авторського стилю В. Сильвестрова;
- виконавські аспекти сучасної української фортепіанної музики.

Практична цінність. Матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у навчальних курсах теорії та історії фортепіанного виконавства, музичної семіології та інтерпретації, історії української музики, у спеціальному класі фортепіано.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри історії музики та музичної етнографії ОНМА імені А.В. Нежданової. Матеріали дослідження апробовані у виступах автора на наступних конференціях (всього 7): ХVІІІ Міжнародна науково-теоретична конференція «Про природу сміху» (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеський національний політехнічний університет, «Одеська гуманітарна традиція», Одеса, 8-9 червня 2018 р.); Міжнародна науково-

методична конференція «Культура, освіта, творчість: світові технології, авторські ідеї, традиції і новаторство» (Одеса, 28-29 листопада 2019 р., 1-2 грудня 2020 р.); V міжнародна науково-практична конференція «Science, society, education: topical issues and development prospects» (Харків, 12-14 квітня 2020 р.); Міжнародний дистанційний музикознавчий семінар «Музикознавче слово в інформаційному контенті (пост)сучасності» (19-21 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Бетховен та XXI сторіччя: європейський простір мистецької освіти» у рамках XXVII Міжнародного музичного фестивалю «Харківські асамблеї» (Харків, 22-23 жовтня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Музична комунікація в питаннях та відповідях» (Харків, 15-18 січня 2021 р.).

Публікації. Основні ідеї дисертації викладені у 6 одноосібних публікаціях, з яких 5 – у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених МОН України; 1 – в іноземному фаховому збірнику з музичного мистецтва (Австрія).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації – 207 сторінок. Список використаних джерел містить 280 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** надаються визначення теми, об'єкту, мети і завдань дослідження, пропонуються формулювання предмету та методів дисертації, визначаються її актуальність та матеріал дослідження, характеризуються наукова новизна та практичне значення дисертації, наведені дані про апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

РОЗДІЛ 1 «ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРУ БАГАТЕЛІ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ» складається з двох підрозділів, які спрямовані на висвітлення основних векторів музикознавчого дослідження жанру багателі у європейській композиторській творчості та провідних тенденцій його розвитку в українській фортепіанній музиці від XXI століття, що складають історичну перспективу існування фортепіанної багателі у творчому доробку вітчизняних композиторів.

У підрозділі **1.1. «Багательний жанр як об'єкт сучасного музикознавчого дискурсу»** розглядається панорама музикознавчих підходів до жанру багателі, структуровано джерела та тематику досліджень. Виявлено окремі групи наукових праць, що акцентуються на наступних дослідницьких аспектах: *історичному* (простеження розвитку жанру багателі у хронологічній перспективі та висвітлення його індивідуальних жанрових характеристик серед інших малих форм); *жанровому* (визначення жанрової функції, специфіки та еволюції багателі); *індивідуально-стильовому* (дослідження багателі у творчості конкретних композиторів та висвітлення особливостей індивідуального стилю композитора, що зумовлює

оригінальність авторської концепції багательного жанру); *музично-стильовому* (дослідження окремих стильових аспектів багателі: наприклад ритмологічна типологія жанру (Ю. Фурдуй) чи особливості гармонійної структури циклів багатель); *виконавському* (дослідження специфіки особливостей виконавської інтерпретації фортепіанної багателі, текстологічного аспекту виконавської практики).

Найбільш повно у музикознавчому дискурсі представлений індивідуально-стильовий аспект дослідження жанру багателі, у центрі якого знаходиться творчість Л. Бетховена, Ф. Ліста, Б. Бартока, А. Черепніна, В. Сильвестрова, М. Капустіна. Деякі музикознавці зосереджуються на конкретному музично-історичному періоді розвитку багателі, наприклад, виключно ХХ столітті (Ін Сун Пек), або окреслюють широку історико-культурну панораму розвитку багательного жанру (у дослідженні Ю. Фурдуй розглянуто та систематизовано зразки багатель та багательних циклів близько 80 авторів, деякі з яких розглянуто вкрай ґрунтовно: багателі Л. Бетховена, Б. Сметани, А. Лядова, К. Сен-Санса, Я. Сібеліуса, Б. Бартока, П. Б'юра, В. Сильвестрова). Викликає інтерес розходження дослідницьких хронологій виникнення жанру багателі: якщо традиційно першим зразком багателі вважають «Les bagatelles» Ф. Куперена (1717 р.), то деякі зарубіжні науковці (J. Yip Ching Lee) наводять більш ранні приклади творів даного жанру – своєрідні «протобагателі», що були відомі у вокальній (1679 р.) та інструментально-ансамблевій (1692 та 1702 рр.) виконавській практиці.

У підрозділі 1.2. «**Історична перспектива розвитку жанру багателі у вітчизняній композиторській практиці: шлях від «дрібнички» до Всесвіту**» здійснено огляд різноманітних зразків багательного жанру у творчості українських композиторів починаючи з середини ХІХ століття. Українські багателі традиційно і цілком справедливо пов'язують з ім'ям В. Сильвестрова, але ж присутність фортепіанної багателі у творчості деяких композиторів більш раннього історичного періоду та сучасності надає підстави для панорамного огляду багательної творчості, що, у свою чергу, відкриває можливість простежити генезу української багателі від традиційної п'єси-«дрібнички» до музичного мікрокосму у багательному стилі В. Сильвестрова. У розділі розглядаються твори А. Барцицького, М. Колесси, Ю. Фіали, М. Кармінського, О. Криволапа, Л. Шукайло, В. Кирейка, І. Степанової-Боровської, П. Захарова, Ж. Колодуб, А. Томльонової, О. Шмурака та В. Сильвестрова у хронологічному ракурсі, висвітлюються стильові особливості деяких зразків фортепіанних багатель названих авторів у контексті загальноєвропейських музичних традицій.

У **висновках до Розділу 1** зазначається, що здійснений огляд музикознавчої рецепції жанру багателі, надає підстави констатувати відсутність ґрунтовних досліджень багателі у творчості українських композиторів, що можливо пояснити досить обмеженим існуванням творів вітчизняних авторів в даному жанрі у виконавській практиці. Цим же зумовлена і невелика кількість звернень українських дослідників до

проблематики виконавської інтерпретації фортепіанних багатель українських композиторів. На основі розглянутого музичного матеріалу стверджується, що, незважаючи на розмаїття індивідуально-композиторських інтерпретацій жанру фортепіанної багатель та наявність вельми оригінальних зразків у даному жанрі, жоден із названих авторів не наближується за тим обсягом та глибиною осягнення багательності, що представлений у творчості В. Сильвестрова. Більшість композиторів звертаються до жанру багатель скоріш епізодично, не вибудовуючи з неї авторської концепції музичної творчості. Для В. Сильвестрова багатель стає своєрідною «лінзою», крізь яку митець дивиться на світ, а багательність є вираженням певного образу мислення та основою індивідуального композиторського стилю.

РОЗДІЛ 2 «СТИЛЬОВІ ЗАСАДИ ІНДИВІДУАЛЬНО-КОМПОЗИТОРСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ БАГАТЕЛЬНОГО ЖАНРУ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ НА МЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ» складається з п'яти підрозділів, у яких аналізуються зразки фортепіанної багатель у творчості вітчизняних композиторів кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ століть в аспекті їх індивідуально-стильової специфіки.

У підрозділі **2.1. «Традиції романтичної мініатюри в багателях В. Кирейка»** розглядаються фортепіанні багатель одного з корифеїв української композиторської школи В. Кирейка, у творчому доробку якого багатель знайшла свій високохудожній прояв у рідкій традиції романтичної мініатюри та отримала неповторний відбиток ліричної, чуйної, скромної та при цьому внутрішньо емоційної та експресивної особистості митця. Заданий стильовий контекст романтичної мініатюри зумовив увагу до індивідуально-особистісних рис українського композитора, адже змістовно-смісловим ядром жанру багатель у даному випадку є саме внутрішній світ людини, тонкі відтінки її особистісного внутрішнього світу. Таке розуміння жанрової семантики багатель зумовило розгляд художньо-образного змісту багатель В. Кирейка та особливостей його музично-стилістичного втілення з позицій «Людини Душевної» (за Н. Рябухою). Аналіз Багатель Ор. 206 (2000 р.), Вальсу-багатель Ор. 286 (2014 р.), Багатель Ор. 287 (2015 р.) В. Кирейка дозволяє зробити висновки, що у даних багательних циклах зберігаються та знаходять розвиток риси авторського фортепіанного почерку композитора, що наслідують ключові показники романтичного фортепіанного стилю: мелодійність, тонкий ліризм, гнучкість тем, розвинену диференційовану фактуру із віртуозними елементами (пасажі, подвійні ноти, октавні дублювання, *accelerando* в кульмінаціях), мажоро-мінорні співставлення, довершену ладогармонічну структуру, завуальоване делікатне використання елементів народного мелосу.

У підрозділі **2.2. «Багательні пейзажі Б. Стронька»** розглянуто оригінальне втілення багательного жанру у творчому доробку Б. Стронька. Цикл «П'ять багатель» для фортепіано (2004 р.) яскраво демонструє такі творчі настанови українського композитора як стильова свобода, споглядальність, увага до просторово-часової та ладогармонічної організації

музичного матеріалу, колористичних ефектів фортепіанної фактури. Саме візуальна складова власних творів, що є надзвичайно важливою для автора, зумовила використання поняття «багательного пейзажу», що досить точно відображає художню концепцію багатель Б. Стронька. Ідею музичної зображальності композитор підтвердив і при особистому спілкуванні з автором дисертаційного дослідження, вказавши на суб'єктивні асоціації, по номерах циклу: (1 - гірський пейзаж вранці; 2 – весна; 3 – літо; 4 – осінь; 5 - зима/старість). Подібна образна конкретика зумовила звернення до типової образної змістовності циклу багатель (стандартного для музичного мистецтва образу-символу «пори року»). Суб'єктивні композиторські образні асоціації в даному випадку відіграють роль вихідного імпульсу творчого задуму і формують комплекс музично-виразних засобів, в якому можна виділити ознаки камернізації циклічної форми «пори року» у фортепіанному звучанні у порівнянні з іншими її зразками, що широко представлені у хоровій та оркестровій музиці європейських композиторів.

Підрозділ **2.3. «Між фольклором та авангардом: багательний цикл Л. Шукайло»** присвячений аналізу фортепіанного циклу «15 багатель» (1990 р.) української композиторки Л. Шукайло, який являє собою яскравий зразок оригінальної творчої інтерпретації багательного жанру. Характерні риси індивідуального авторського стилю Л. Шукайло визначили стильовий вигляд її багатель: сценічність, віртуозність фортепіанних творів композиторки органічно відбилася у багательному циклі, який можна розглядати як приклад концертного твору. Багателі Л. Шукайло поєднують у собі яскраву національну забарвленість та сучасні засоби композиторського письма, п'єси традиційно чергуються за контрастним принципом, кожна багатель є завершеною самостійною звуковою картиною. Характерною рисою циклу української композиторки стає відсутність позначення тональності на початку творів, проте музика залишається у ладотональних рамках, але ж збагачуючись елементами блюзового ладу чи ладів народної музики (у більш фольклорно забарвлених багателях). У підрозділі також здійснено оглядовий аналіз фортепіанної збірки Л. Шукайло «Багателі (вибрані п'єси з циклу)», на основі якого констатовано органічне поєднання у багателях Л. Шукайло стильових елементів фольклору, джазу, авангарду, сонористики, що в органічному поєднанні утворюють індивідуальну техніку композиторки. Тому у якості ключових стильових маркерів багательного циклу української авторки визначаємо неофольклорний та авангардний (сонористика). Відзначаємо також принцип використання віртуозного потенціалу фортепіано в багателях Л. Шукайло, що зумовлює широку образну-змістовну та звукову палітру циклу – від акварельно-споглядальної лірики до гротеску та експресивного трагізму.

Підрозділ **2.4. «Багательні стилізації П. Захарова та І. Степанової-Боровської»** присвячений творчості маловідомих вітчизняних композиторів Павла Захарова та Ірини Степанової-Боровської, численні фортепіанні опуси яких беруть початок з музично-педагогічного досвіду цих авторів. Невеликі

за обсягом, зручні для виконання, переважно програмні, яскраво характеристичні багателі названих композиторів проаналізовано з позиції використання *прийому стилізації*, який визначаємо як той, що склав стильові засади індивідуально-композиторських інтерпретацій багательного жанру. Здійснений у підрозділі аналіз багатель П. Захарова з його багатотомної збірки «Фортепіанна музика для дітей та юнацтва», дозволив виявити в них такі приклади стилізації як наслідування блюзової естетики (Багатель № 2) чи сучасне прочитання старовинної сонатної форми скарлаттієвського зразка («Сонатина-багатель»). Схожий композиційно-стильовий принцип демонструє фортепіанний цикл «7 багатель» Оп. 24 І. Степанової-Боровської, який увібрав у себе яскравий калейдоскоп музичних образів, що зумовлено й програмністю більшості п'єс циклу. У циклі виділено такі групи стилізацій: наслідування класичного стилю (№№1, 3); звернення до фольклору чи національного колориту (№№ 2, 5); своєрідне прочитання індивідуально-стильового профілю інших авторів (№№ 4, 5); втілення романтичної естетики (№№ 6,7).

У підрозділі **2.5. «Ідея багательного салону у творчому проєкті О. Шмурака «Багателі нашого часу»»** розглядається оригінальна версія композиторської інтерпретації багателі у сучасній українській музиці – колективний проєкт «Багателі нашого часу», який здійснив у 2012 р. молодий київський композитор Олексій Шмурак спільно з групою авторів, серед яких нині покійний класик сучасної російської музики Олександр Вустін, київський трубач Ігор Бойчук, відомий експериментальний гітарист Дмитро Радзецький, блискучий український скрипаль Орест Смовж, композитор Сергій Сібільов, скрипаль Андрій Старовойтенко та сам автор проєкту, піаніст, композитор і співзасновник ансамблю *Nostri Temporis*, перформер, лектор, дослідник в області інтердисциплінарних практик Олексій Шмурак. Зважаючи на заявлену автором проєкту «салонну» ситуацію створення і виконання п'єс, розгляд «Багатель нашого часу» здійснено в аналогіях до традицій музикування у салонах минулих епох у опорі на провідні положення сучасних дослідників салонної музичної культури (зокрема О. Антонєць). «Салонний» формат проєкту «Багателі нашого часу» вписується у парадигму «салонної музики поза ритуалами гостинності» (за О. Антонєць), проте багателі демонструють не протиставлення концептів розважальності – інтелектуальності, а скоріше їх поєднання, «інтелектуальне дозвілля». У підрозділі пропонується аналіз унікального нотного матеріалу, що був наданий автору даної дисертації О. Шмураком, продемонстровано багательну «оптику» кожного з представлених композиторів та виділено характерні риси колективного проєкту: компактність, ємність викладу, еkleктичність «кінцевого продукту», абстрактний характер, широкий спектр образів; використання різноманітних сучасних композиторських технік та прийомів, інтелектуалізація жанру; емоційно-виражальні градації від індиферентного відсторонення, позиції спостерігача – з одного боку, до максимального включення, де виконавець цілком перетворюється на

інструмент (наприклад, співає, торкається струн тощо); ключова роль ігрового начала, що втілюється у методі реінтерпретації жанру на тлі інтертекстуального «полотна» культури через специфічний комунікативний модус; навмисна «несерйозність» у поєднанні з доволі складним для сприйняття та безпосереднього виконання з листа матеріалом, адже щоб виконати деякі з багателей, треба спочатку проникнути в особливості авторського запису, прочитати додаткові інструкції до у певній мірі театралізованого дійства.

Висновки до Розділу 2 підтверджують активний інтерес українських композиторів на межі ХХ-ХХІ століть до жанру багателі, що сприяє значному його розвитку у сфері фортепіанної творчості. Проаналізовані зразки фортепіанних багателей вітчизняних авторів демонструють різноманітність композиторських трактувань багательного жанру і надають підстави для їх типологізації відповідно до індивідуального стилю кожного з композиторів і художньої концепції того чи іншого музичного твору. Так, представлені зразки багательних циклів українських композиторів утворюють такі жанрово-стильові типи фортепіанної багателі: романтична мініатюра (В. Кирейко), багатель-пейзаж (Б. Стронько), багатель-стилізація (П. Захаров, І. Степанова-Боровська), концертна багатель (Л. Шукайло), багатель-перформанс (О. Шмурак).

В результаті здійсненого аналізу творчого проекту «Багателі нашого часу» можемо стверджувати, що формат «салону» зумовлює розуміння багателі як тієї музичної форми, що у стислих композиційних масштабах може вмістити багатий досвід композиторської майстерності, увесь обсяг музично-технологічних прийомів, якими володіє той чи інший автор. Цьому у великій мірі сприяє ідея зібрання неординарних, творчо обдарованих особистостей, котрі навіть «заради забави» не можуть створити посередній музичний твір. Тобто музична «дрібничка» у даному випадку постає у смисловій антиномічності «малого» та «великого», простого та складного: «дилетантські» багателі українських композиторів сучасності у проекті О. Шмурака являють собою зразки оригінальності та самобутності індивідуального композиторського стилю та професійної майстерності.

РОЗДІЛ 3 «БАГАТЕЛЬНИЙ ВСЕСВІТ ВАЛЕНТИНА СИЛЬВЕСТРОВА» представляє спробу висвітлення авторської концепції багателі В. Сильвестрова на прикладі унікального зразку багательного жанру в сучасній українській музиці – «Циклу циклів» багателей (близько 300 опусів). Грандіозний обсяг та його концептуальне смислове наповнення зумовило вибірковість аналізу музичного матеріалу, необхідність зосередження на найбільш показовому для багательного стилю композитора, який розглядається у трьох ракурсах – жанрово-стильовому, біографічно-життєтворчому та виконавсько-інтерпретаційному.

У підрозділі **3.1. «Нові жанрово-стильові виміри багательності у творчості В. Сильвестрова»** феномен багательності розглядається у якості не тільки стильової домінанти музичних опусів композитора, але як його

творчого методу взагалі, що зумовило необхідність визначення специфіки багательного стилю. Суттєвою підмогою у даному випадку стали авторські дефініції багательності В. Сильвестрова, які присутні у багаточисленних усних висловлюваннях композитора. Серед таких – ствердження, що багатель не є мініатюрою, яке суперечить традиційному розумінню даного жанру і пояснюється В. Сильвестровим її принципово розімкненою структурою. Остання утворює концептуальні засади багательного стилю українського композитора та композиційну ідею «Циклу циклів».

Багательний «Цикл циклів» розглядається у стильовій опозиції «постмодерн – метамодерн» (на основі культурологічних концепцій А. Ільїної та Н. Хрущової), що дозволяє досягнути універсальності музичного мислення композитора, а також розширити його музикознавче розуміння. Цій же меті підпорядковане і визначення комунікативної, філософсько-етичної та конструктивної складових багательного стилю. Діалектична єдність характеристик «комунікативність – монологічність» розглядається крізь призму втілення у багателях В. Сильвестрова принципу «монологу з Іншим» (за А. Ільїною), діалогічності та розімкненості на рівні форми (за Д. Жалейко), порівняння феноменів «тиші» й «німоти» (за О. Філоненко), авторської метафори «музики як співу Світу про самого себе» (за В. Сильвестровим), діалогічної концепції музичного мистецтва (за О. Самойленко).

У пункті **3.1.1. «Багатель як метажанр: пошук музикознавчого обґрунтування»** жанр багателі розглядається у контексті процесів жанрового синтезу в сучасному музичному мистецтві. Проблематику концепту метажанру розглянуто у широкому філософському контексті нових парадигмальних зрушень у міждисциплінарному полі сучасної гуманітаристики, а саме активно впроваджуваного в останні десятиліття дискурсу із префіксом «мета-» (метадискурс, метанаратив, метамодерн).

У підрозділі представлено панораму визначень метажанру у літературознавстві (Ю. Подлубнова, О. Бурліна та ін.) і музичному мистецтві (Н. Рябуха). Акцентується увага на тому факті, що багательний стиль В. Сильвестрова виходить за межі суто музичної дійсності і спрямований до ідей світо-творення за допомогою музичної творчості, втілює ідеї творіння через музику. Окреслено деякі критерії, за якими багатель В. Сильвестрова набувають метажанрових властивостей: 1) багатель виступає як синонім справжнього, без прикрас, – чиста ідея, «зерно» (по аналогії з «мікроклітинами художнього тексту» за О. Бурліною); 2) основна функція багателі (за В. Сильвестровим) у культурі – рятувальна, багатель у розумінні українського композитора – своєрідний «оберіг» музичної культури, її дорогоцінний «генофонд»; ядро-клітина, з якого навіть при тотальному знищенні всього живого може прорости цінне, первозданне); 3) музичний смисл вміщується у малий звуковий та часовий обсяг («малу форму»), що є складовою макроциклу відкритої фрактальної структури. До того ж названі критерії є актуальними і для інших творів композитора останніх десятиліть,

які не співпадають із жанровим визначенням багателі, тобто складають основу багательного стилю як творчого методу В. Сильвестрова.

У пункті **3.1.2. «Мова метафор як елемент індивідуально-стильового профілю багателей В. Сильвестрова»** здійснена спроба «перекладу» метафор на мову «матеріалізованих» прийомів музичної виразності. У якості методологічного інструменту автором дослідження запропоновано тріаду *«філософема – авторська метафора – елементи музичної мови»* як способу музикознавчого та виконавського розуміння художнього змісту «Циклу циклів» багателей В. Сильвестрова. Серед розмаїття авторських метафор композитора розглянуто ключові – «час», «пам'ять», «тиша», «застілля», які аналізуються на філософському підґрунті у якості філософем. На основі здійсненої рецепції доведено, що авторське висловлювання композитора мовою метафор має конкретне вираження у сфері музичної мови його багателей (музичний синтаксис, гармонія, особливості формоутворення тощо). Метафоричність як невід'ємна складова багательного стилю В. Сильвестрова і виступає його типологічною ознакою, у повній мірі розкривається лише у контексті всеосяжного музично-філософського універсуму композитора. Серед авторських метафор у багателях «Циклу циклів» спеціально виділено *метафору «застілля»*, що відсилає до філософем *симпосіону*, і яка запропонована у даному дослідженні у якості моделі музикознавчого осмислення макроциклу багателей В. Сильвестрова.

У підрозділі **3.2. ««Цивілізація Дружби» Валентина Сильвестрова: концепт циклу-симпосіону»**, наслідуючи метафоричний дискурс, притаманний «багательному епосу» В. Сильвестрова, простежується як укорінюється циклічний принцип мислення композитора крізь призму його життєтворчості, чому саме така форма (цикл циклів) стала можливою і потрібною для реалізації творчих інтенцій композитора. На основі філософської ідеї «Цивілізації дружби» (за О. Філоненко), представлено біографічно-життєвий контекст «розгортання» ідеї циклу-симпосіону у творчості композитора, що був ініційований «взаємними дружніми траєкторіями»: В. Сильвестров – Г. Канчелі, В. Сильвестров – І. Карабіц, В. Сильвестров – О. Вустін. Також простежуються провідні лінії «визрівання» симпосіону як типу циклоутворення, характерного для творчого методу В. Сильвестрова – естетично-світоглядна (у паралелях до малих форм японської поезії (за О. Дьяконовою)) та інтелектуально-філософська (у паралелях до естетики дзен-будизму, якою у свій час захоплювався В. Сильвестров).

У підрозділі **3.2.1. «Втілення принципу симпосіону у творчості В. Сильвестрова та Г. Канчелі: стильові паралелі»** проводиться паралель між інструментальними циклами композиторів, яких пов'язували дружні стосунки, спільність світовідчуття та творчих принципів. «Цикл циклів» багателей В. Сильвестрова та «Листи до друзів» (версії для скрипки або кларнету та струнного оркестру) і «Проста музика для фортепіано»

Г. Канчелі аналізуються з позицій індивідуально-композиторського втілення теми дружби в музичному творі. Запропонований концепт циклу-симпосіону, у якому генеральною метафорою виступає «співдружність» елементів, проявляється не тільки у програмності вищого порядку як екстрамузичному факторі циклізації (за С. Гончаренко), а й є своєрідним способом світотворення композиторів – можемо говорити і про «співдружність» музичних універсумів В. Сильвестрова та Г. Канчелі, яка втілюється у певному конгломераті композиційних та музично-стильових принципів (таких, наприклад, як особливе ставлення обох композиторів до тиші, специфічне втілення меморіальних мотивів, паралелі у сфері образності та драматургії циклів тощо). Якщо у макроциклі багателей В. Сильвестрова спостерігається «співдружність» як конструктивний принцип, то у циклах Г. Канчелі тему дружби втілено через авторські присвяти, де кожний адресат – близька людина, із якою пов'язано багато теплих спогадів та спільної творчості. У підрозділі обговорюється універсальність принципу симпосіону, яка може розглядатися у більш широкому контексті, виходячи за рамки індивідуальних стилів В. Сильвестрова або Г. Канчелі. Метафора симпосіону «транлюється» на інші композиторські світи, породжує альянзи, набуває нових смислів. У такому ракурсі оглядово проаналізовано авторські та неавторські (за Є. Назайкинським) цикли сучасних композиторів: фортепіанний цикл українського композитора С. Луньова «Мардонги», версію виконавського міні-циклу піаністки та музикознавця Симони Френкель (Фантазія В.А. Моцарта d-moll (K397) та «Моменти Моцарта» (№2 з циклу «Три п'єси», 2003) В. Сильвестрова), фестивальну програму «Дистанція та інтимність. Від П'єра Булеза до сьогоднішнього дня» (Берлін, 2020 р.), мініатюру «Коротка історія музики» Д. Смирнова (1978/1997 рр.).

Підрозділ 3.3. «Виконавські аспекти фортепіанних багателей В. Сильвестрова (проблеми інтерпретації та сценічної долі «Циклу циклів»)» присвячений виконавському ракурсу дослідження фортепіанних багателей українського композитора. Відмічається парадоксальна ситуація незатребуваності величезного масиву багателей визнаного українського класика у сучасній виконавській практиці, який практично повністю залишається поза увагою сучасних піаністів. Ознайомлення із «багательним епосом» у його цілісній формі на сьогодні можливе виключно за допомогою авторського виконання самого композитора, найбільш повно представленого у вигляді аудіо-записів, що були видані видавництвом «Дух і літера» у 2015 та 2017 рр.; з приблизно 300 опусів багателей у друкованому вигляді наразі доступні лише Op.1-5 (які, відповідно, і виступають основним матеріалом для аналізу у даному підрозділі), решта доробку – рукописи, неопубліковані для широкого загалу.

У підрозділі окреслюється коло виконавських задач (у тому числі засновуючись і на положеннях досліджень А. Ільїної та Д. Жалейко), що стають на заваді закріплення «Циклу циклів» багателей в актуальному репертуарі сучасних виконавців, наводяться авторські рекомендації, які сам

композитор адресує піаністам та слухачам багателей. Також розглядаються аргументи «за» і «проти» виконання багателей у формі «концерту в одному відділенні», яку пропонує композитор. До уваги береться досвід одного з найбільш обізнаних та відданих інтерпретаторів музики В. Сильвестрова – визнаного українського піаніста-просвітителя Є. Громова та його неоднозначне ставлення до багательного стилю.

На основі власного прочитання циклів багателей Op.1-5 автором дослідження пропонується у якості інтерпретаційного інструментарія метод виконавської розмітки М. Аркадьєва (за його системою «Універсальних принципів піанізму»), що дозволяє розглянути з виконавсько-редакторської (і, водночас, виконавсько-персональної) точки зору даний цикл В. Сильвестрова, а також продемонструвати, як ремесло піаніста у високому сенсі («ремесло екстазу» за М. Аркадьєвим) здатне служити втіленню композиторської ідеї, народженню музики «з ніщо у що» (за висловом В. Сильвестрова).

Як зазначають **висновки до Розділу 3**, жанр багателі набуває особливого значення для В. Сильвестрова, викликаючи до життя феномен багательного стилю як унікальної авторської концепції музичної творчості українського композитора і набуваючи універсального значення в масштабах його творчого мислення взагалі. Це сприяє можливості осмислення фортепіанної багателі В. Сильвестрова з позицій її метажанрових властивостей, серед яких найважливішим виявляється принцип метафоричності, що є типологічним показником багательного стилю В. Сильвестрова. Серед інших метафор, що складають образно-смысловий простір «Циклу циклів» багателей спеціальної дослідницької уваги заслуговує метафора дружби, дружності, що ініціює певний тип структурно-композиційної організації музичного матеріалу макроциклу В. Сильвестрова (цикл-симпосіон). Що стосується виконавського аспекту дослідження фортепіанних багателей В. Сильвестрова, на думку автора даного дослідження, особливого значення для виконавської інтерпретації циклу багателей В. Сильвестрова і розуміння його як своєрідної «багательної симфонії», набуває хроноартикуляційна концепція М. Аркадьєва, що надає можливостей активізувати роль «незвучного» в музиці та виявити усе багатство багаторівневого смислу музичного тексту багателей В. Сильвестрова.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволяє прийти до наступних заключних визначень та узагальнень, які відповідають меті дисертації та дозволяють вказувати на головні результати роботи.

Аналіз джерельної бази дослідження, що включає праці вітчизняних та зарубіжних музикознавців у сфері музикознавчої рецепції жанру багателі дозволяє стверджувати, що найбільш повно у ній представлений індивідуально-стильовий аспект дослідження жанру фортепіанної багателі у композиторській творчості. Серед українських композиторів-авторів

багателі увага науковців, цілком справедливо, зосереджена на творчій постаті В. Сильвестрова. При цьому самотні, різноманітні багателі інших вітчизняних авторів досі не стали спеціальним предметом музикознавчого дослідження, а також практично відсутні у якості об'єкту сучасного музикознавчого дискурсу. Можемо констатувати відсутність ґрунтовних досліджень феномену української багателі в її історичному та жанрово-стильовому аспектах. Симптоматичним виявляється і те, що жанр багателі досі сприймається як «периферійний» та другорядний: так, у порівняно новому багатотомному виданні «Української музичної енциклопедії» (ред. Г. Скрипник) спеціальних відомостей про багателі взагалі не знаходимо. Отже, визначення жанру потребує уточнень та інституалізації у новому, більш широкому прочитанні з урахуванням кардинальної трансформації новітніх зразків багателі у вітчизняній композиторській практиці порівняно із традиційними, усталеними.

В українській музиці спостерігаємо великий спектр індивідуально-композиторських прочитань жанру багателі у відповідності до специфіки того чи іншого авторського стилю – від традиційної «легкої» (або навіть дидактичної) мініатюри до цілого Всесвіту, втіленого у малій формі (В. Сильвестров). Фортепіанні багателі українських композиторів представлено у різноманітних модифікаціях – як окремі п'єси, цикли або їх частини (у тому числі як один із номерів балету). Поряд із фортепіанними багателями існують також і твори для камерного складу та струнного оркестру, органного дуету та навіть «багательний салон» (авторський експериментальний проект О. Шмурака). Однак значна кількість зразків багателі вітчизняних авторів залишається у рамках традиційного трактування жанру як невеликої, легкої для виконання п'єси, переважно композитори звертаються до жанру багателі скоріш епізодично, не вибудовуючи навколо неї якоїсь окремої художньо-стильової концепції. Для В. Сильвестрова ж багателі стає своєрідною лінзою, крізь яку митець дивиться на світ, а багательність є вираженням певного образу мислення митця, основою індивідуального авторського стилю, риси якого втілюються не тільки у фортепіанних багателях, а й екстраполюються на інші жанри, до яких звертається композитор останнім часом.

Індивідуально-стильові особливості багателі українських авторів на межі ХХ–ХХІ століть характеризуються широким діапазоном творчої інтерпретації жанру. Причому паралельно, у спільній хронології співіснують кардинально протилежні стильові явища. Здійснений у дослідженні аналіз фортепіанних багателі сучасних вітчизняних композиторів виявив наступні тенденції у розвитку багательного жанру: втілення естетики романтичної мініатюри, в окремих випадках з ознаками салонності (у багателях В. Кирейка); своєрідне композиторське прочитання архетипічної «сезонної» циклічності та втілення пейзажності у циклі «П'ять багателі» Б. Стронька; органічне поєднання неофольклорних, авангардних та джазових елементів у циклі «15 багателі» Л. Шукайло з акцентом на концертному звучанні

фортепіанної багателі; використання прийому стилізації різних типів у багателях П. Захарова та І. Степанової-Боровської; неординарне трактування багателі у контексті авторського колективного проекту-салону «Багателі нашого часу» О. Шмурака (з елементами стильової гри та естетики перформансу, навмисної «несерйозності» у поєднанні з вибагливою, підчас складною сучасною мовою). Переважна більшість розглянутих багательей тяжіє до циклічності, в цілому твори мають розвинену багаторівневу фактуру, характеризуються глибоким інтелектуальним та образним наповненням.

Багателі В. Сильвестрова – багатогранне та «голографічне» явище сучасного українського музичного мистецтва, яке потребує розгляду у багатьох ракурсах – жанрово-стильовому, етично-світоглядному, виконавсько-інтерпретаційному, філософському, семіологічному, біографічному тощо. Можемо стверджувати, що саме у авторській версії В. Сильвестрова багатель як жанр повністю актуалізувалася у своєму оновленому, трансформованому значенні, демонструючи вершину тенденції до поступового філософського, інтелектуального, концептуального збагачення «дрібнички» у ХХ–ХХІ столітті. Водночас, за словами самого композитора, його багательна «симфонія миттєвостей» виявляє одну з найважливіших функцій музики – *бути розрадою* для сучасної людини, яка існує сьогодні у складному, динамічному та перевантаженому інформацією світі. І це ствердження може «знімати» будь-який пафос дослідницьких «надбудов», залишаючи нам найбільш продуктивний спосіб проникнення у «багательний Всесвіт» – слухати та грати (у розумінні безхитрісної дитячої гри, пам’ятаючи про авторську метафору «дитинства музики»).

Багательний стиль В. Сильвестрова можна прирівнювати до авторського світогляду, саме у багательності викристалізувалися принципи життєтворчості митця. «Генетичні» ознаки багательного стилю знаходимо на рівні *композиційної структури* як окремої багателі, так і «Циклу циклів» у цілому (розімкнені малі форми – (не мініатюри!, на думку В. Сильвестрова), що актуалізують музичну мить; розгортання миттєвостей утворює велику форму фрактальної будови); *музичної мови* (використання вторинного матеріалу – класико-романтичної музичної лексики; панування метамелодії, яку автор називає «посмішкою музики», підкреслюючи персональність музичного матеріалу; секвентування – мелодія рухається «на крилах секвенції», та репетитивність у широкому сенсі); *змістовного наповнення* (поєднання простої форми та складного змісту; бунт тиші проти вселенського галасу; багатель як молитва, що несе у собі рятівний смисл – і для людини, і для Музики (розуміння багателі як «музики у себе вдома» за В. Сильвестровим).

Спираючись на літературознавчу концепцію метажанру О. Бурліної та розуміння останнього як «способу функціонування методу в культурі», можливо стверджувати, що багатель у В. Сильвестрова виходить за межі жанрово-стильової сфери фортепіанної музики та переростає у

індивідуально-композиторській метод та особистісний світогляд. Багатель у авторській концепції В. Сильвестрова виступає музичним втіленням справжнього, непідробного, природнього, а багательність є *формою буття Краси* в музиці; *рятівна функція* багателі (у трактуванні В. Сильвестрова) відображає ідею «захисту», «покрову», «розради» – тобто тих вкрай необхідних сучасній людині речей, відсутність яких так гостро відчувається у життєвій повсякденності. Універсальність названої функції також сприяє закріпленню за багателями метажанрових властивостей.

Мова метафор є невід’ємним елементом індивідуально-стильового профілю багатель В. Сильвестрова, вона втілюється у конкретних композиторських засобах (на рівні форми, фактури, ритмічної структури, гармонії, драматургії тощо). Представлені у дослідженні «синтетичні єдності» (філософема – авторська метафора – музична структура) дозволяють наблизитися до осмислення особливої «сильвестрівської» метафоричності, що у повній мірі розкривається лише у контексті всеосяжного музично-філософського універсуму композитора.

Складна фрактальна будова «Циклу циклів» В. Сильвестрова зумовила використання у дисертаційному дослідженні специфічного «інструменту» його осмислення: наслідуючи метафоричну мову композитора, запропоновано тип циклоутворення за принципом симпосіону розглядати у якості своєрідної моделі музикознавчого та виконавського осмислення «Циклу циклів». Концепт циклу-симпосіону ґрунтується на універсалиях Дружби та Зустрічі, що втілюється у «Циклі циклів» як на рівні авторських присвят (по яких можна простежити своєрідну «цивілізацію дружби» В. Сильвестрова), так і у сфері специфічного формотворення (де кожна багатель «очікує» іншу, має розімкнену структуру). Головною рисою останнього виступає принцип *співдружності окремих елементів* (незалежно від масштабу циклу він є генеральною метафорою, мета-програмою). Спираючись на ідеї Є. Назайкінського та С. Гончаренко, припускаємо також можливість виходу циклу-симпосіону за рамки творчого доробку одного композитора та формування (дослідником/виконавцем) метатексту, пронизаного інтертекстуальними зв’язками, що передбачають вже співдружність універсумів близьких по духу авторів, у якій точкою Зустрічі стає новий надцикл – виконавський, інтерпретаційний, а екстрамузичним фактором циклізації (за С. Гончаренко) виступає програмна ідея симпосіону.

Звертаючись до виконавського аспекту багательного стилю, мусимо констатувати парадоксальну ситуацію з виконавською долею багатель В. Сильвестрова: сучасні піаністи фактично ігнорують авторську концепцію циклу, що часто зумовлено, з одного боку, хибним підходом до цієї музики як суто «медитації», а отже однорідного, недиференційованого потоку, що важко сприймається у сценічному форматі у великій кількості. У даному дисертаційному дослідженні пропонується виконавсько-інтерпретаційна установка на молитовність, «тихий екстаз», трактування багатель як псалмів (згідно з одним з авторських висловлювань В. Сильвестрова), що передбачає

постійну включеність до процесу, активність перебування у музиці. Однією з виконавських пресупозицій пропонуємо принцип М. Аркадьєва «чим тихіше, тим гарячіше». З іншого боку – виконати авторську волю про багательний «концерт в одному відділенні» виявляється вкрай непростим завданням і через те, що нотний матеріал основного корпусу (близько 300 опусів багательей) фактично недоступний широкому загалу і знаходиться у формі рукопису. Загальновідоме видання включає лише Op.1-5, що і зумовлює постійне звернення піаністів по всьому світу саме до цих творів. Здійснення глибокої текстологічної роботи та видання всього «Циклу циклів» видатного українського майстра чекає свого часу, знаходиться в «зоні *attacca*».

Основні положення дисертації викладені в публікаціях
у спеціалізованих фахових виданнях України:

1. Моцаренко К. В. Багатель як мала музична форма в сучасній дослідницькій рефлексії. *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової*. Одеса: Астропринт, 2018. Вип. 27. Кн. 2. С. 154–169.
2. Моцаренко К. В. Мова метафор як елемент жанрової ідеї багательі у музичному універсумі В. Сильвестрова. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Харківський національний університет мистецтв ім. І. А. Котляревського. Харків: ХНУМ, 2019. Вип. 55. С. 136–154.
3. Моцаренко К. В. Циклоутворення в сучасній фортепіанній музиці за принципом симпосіону (на прикладі творів В. Сильвестрова та Г. Канчелі). *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків: ХДАМ, 2020. № 3. С. 30–36.
4. Моцаренко К. В. Багатель як метажанр у музичному універсумі В. Сильвестрова: пошук методологічного обґрунтування. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 32. Том 2. С.4–9.
5. Моцаренко К. В. Багательний стиль В. Сильвестрова у контексті генези жанру багательі в українській музиці. *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 30. Кн. 2. С. 121–133.

у періодичному фаховому виданні іноземної держави:

1. Motsarenko E. The concept of a Symposium Cycle in the works of G. Kancheli and V. Silvestrov: stylistic parallels. *European Journal of Arts*. Vienna: Premier Publishing, 2020. № 3. pp. 126–130.

АНОТАЦІЇ:

Моцаренко К. В. Жанр фортепіанної багателі в сучасній українській композиторській творчості: індивідуально-стильовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. – Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової, Міністерство культури та інформаційної політики України, Одеса, 2021.

У дисертації виявляються шляхи розвитку жанру багателі у фортепіанній творчості сучасних українських композиторів, визначаються індивідуально-стильові раси фортепіанної багателі у розмаїтті композиторських інтерпретацій багательного жанру.

З'ясовується присутність фортепіанної багателі у творчості українських композиторів від ХІХ століття та особливості її розвитку на сучасному етапі, що відкриває можливість простежити генезу української багателі від традиційної п'єси-«дрібнички» до музичного мікрокосму у багательному стилі В. Сильвестрова. Виявляється активний інтерес українських композиторів на межі ХХ-ХХІ століть до жанру багателі, що сприяє значному його розвитку в сфері фортепіанної творчості.

Охарактерізовано феномен багательного стилю В. Сильвестрова як оригінальне явище сучасного українського музичного мистецтва. Проаналізовані зразки фортепіанних багатель вітчизняних композиторів демонструють різноманітність композиторських трактувань багательного жанру і надають підстави для їх типологізації відповідно до індивідуального стилю кожного з композиторів і художньої концепції того чи іншого музичного твору. Так, представлені зразки багательних циклів українських композиторів утворюють такі жанрово-стильові типи фортепіанної багателі: романтична мініатюра (В. Кирейко), багатель-пейзаж (Б. Стронько), багатель-стилізація (П. Захаров, І. Степанова-Боровська), концертна багатель (Л. Шукайло), багатель-перформанс (О. Шмурак).

Виокремлюється багательний стиль В. Сильвестрова у якості унікальної авторської концепції музичної творчості українського композитора, що набула універсального значення в масштабах його творчого мислення взагалі. Висвітлено основні ознаки багательного стилю В. Сильвестрова на рівні композиційної структури, музичної мови та змістовного наповнення його макроциклу багатель «Цикл циклів».

Фортепіанні багателі В. Сильвестрова визначені у якості унікального зразка переосмислення структурно-композиційних та музично-семантичних нормативів багателі як жанрового типу інструментальної мініатюри.

Доводиться необхідність спеціального дослідження виконавсько-інтерпретаційного аспекту жанру багателі у творчості В. Сильвестрова, що

зумовлюється незатребуваністю величезного масиву багатель визнаного українського класика у сучасній виконавській практиці.

Ключові слова: багатель, фортепіанна багатель, жанр, стиль, багательний стиль, індивідуально-композиторський стиль, індивідуально-композиторська інтерпретація, метафора, симпосіон.

Motsarenko K.V. Piano bagatelle genre in contemporary Ukrainian composer's art: individual and stylistic aspect. – *Manuscript.*

Thesis for the degree of Candidate of Art History in the specialty 17.00.03 – Musical Art. – The Odessa National A.V. Nezhdanova Academy of Music, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Odessa, 2021.

The dissertation reveals the ways of development of the bagatelle genre in the piano works of modern Ukrainian composers, determines the individual stylistic races of the piano rich in the variety of compositional interpretations of the rich genre.

The presence of the piano bagatelle in the works of Ukrainian composers from the XIX century and the peculiarities of its development at the present stage, which opens the possibility to trace the genesis of the Ukrainian bagatelle from the traditional play-"trifle" to the musical microcosm in the bagatelle style of V. Silvestrov. There is an active interest of Ukrainian composers at the turn of the XX-XXI centuries to the bagatelle genre, which contributes to its significant development in the field of piano.

The analyzed samples of piano bagatelle of domestic composers demonstrate the diversity of composer's interpretations of the bagatelle genre and provide grounds for their typology in accordance with the individual style of each composer and the artistic concept of a musical work. Thus, the presented samples of bagatelle cycles of Ukrainian composers form the following genre-style types of piano bagatelle: romantic miniature (V. Kireiko), bagatelle-landscape (B. Stronko), bagatelle-stylization (P. Zakharov, I. Stepanova-Borovska), concert bagatelle (L. Shukailo), bagatelle-performance (O. Shmurak).

V. Silvestrov's bagatelle style is singled out as a unique author's concept of the Ukrainian composer's musical creativity, which has acquired universal significance in the scale of his creative thinking in general. The main features of V. Silvestrov's bagatelle style at the level of compositional structure, musical language and content of his macrocycle of bagatelles "Cycle of cycles" are highlighted.

V. Silvestrov's piano bagatelles are defined as a unique example of rethinking the structural-compositional and musical-semantic norms of bagatelles as a genre type of instrumental miniature.

The need for a special study of the performing and interpretive aspect of the bagatelle genre in the work of V. Silvestrov is proved, which is due to the unclaimed huge array of rich recognized Ukrainian classics in modern performing practice.

Keywords: bagatelle, piano bagatelle, genre, style, bagatelle style, individual-composer style, individual-composer interpretation, metaphor, symposium.

Підписано до друку 10.04.2021 р.
Обсяг 0,9 авт. арк. Формат 60х90/16
Тираж 120 прим. Папір друкарський. Різографія.
Надруковано з готового оригіналу-макету.
Інформаційно-видавничий центр ПНПУ ім. К. Д. Ушинського
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел. (048) 732-18-84